

Dvasinis vertybių reikšmės supratimas, visuomenės sąmo-
ningumas sąlygoja istorijos paminklų materialią būklę. Jų dėka
steigianti generacija emociškai perima tautos praeities in-
formaciją. Bet istorijos paminklų reikšmė ne vien kartų atmin-
ties išsaugojime. Tai neįkainojamas rezervas darbiniam, patrio-
tiniame ir internacionaliniame darbo žmonių auklėjime.

Dailės paminklų apskaitos aktualijos
Aleksandras Indriulaitis

Dailės, kaip ir kitų rūšių, paminklų sąrašai pastebiai
yra tikslinami. Susikaupia įvairi medžiaga apie naujai išaiš-
kintus dailės paminklus, dalis paminklų perduodama į muziejus,
netenka paminklinės vertės. Pirminiame dailės paminklų sąraše
buvo 4763 paminklai (1210 respublikinės ir 3553 vietinės reikš-
mės). Naujaisi sąrašų patikalinimai padaryti 1982-1985 metais¹.
Dabartiniame sąraše yra 5355 dailės paminklai (1233 respubliki-
nės ir 4122 vietinės reikšmės). Po 1981 m. į dailės paminklų
sąrašą papildomai įrašyta 261 pozicija. Tai vietinės reikšmės
dailės paminklai, patvirtinti LTSR KM kolegijos 1982.12.21 ir
1984.12.11 nutarimais, taip pat LTSR kultūros ministro
1984.11.20, 1985.06.26 ir 1985.11.22 įsakymais. 25 šio sąrašo
objektus numatoma patvirtinti kaip respublikinės reikšmės pa-
minklus.

Naujų papildymų pagrindu tapo 1981-1984 metais Mokslinės
metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos dailės ekspedici-
jose po Lazdijų, Skuodo, Šakių, Šilutės, Šilalės, Šilutės, Tau-
ragės rajonus, Panevėžyje, Klaipėdoje, Kapauke, Palangoje su-
kaupta inventorinė medžiaga. Apskaitos dokumentacija pateikė
Vilniaus, Kauno kultūros paminklų apsaugos inspekcijos. Dailės
vertingų paminklų išaiškino LTSR Valstybinio dailės instituto
sąvado grupė, rajonų kultūros skyriai. Pagal rūšis suregistruota
58 skulptūros, 45 tapybos, 33 taikomosios dekoratyvinės ir
95 liaudies dailės paminklai. Atekirą dailės paminklų grupę su-

¹ Apie sąrašų papildymus nuo 1976 iki 1981 metų informuojama
leidinyje "Muziejai ir paminklai", 1980 m. Nr. 2 ir 1983 m. Nr. 5.

daro vargonų prospektai, kurių sąrašas yra 30.

Reikšmingiausioji paminklų dalis - monumentalioji, dekoratyvinė skulptūra, daugiausiai sukurta 1980-1984 metais, naujais meniniais akcentais prabilusi miestų aikštėse, skveruose, parkuose. Ypač reikšmingi memorialiniai paminklai, įamžinę istorinius įvykius, asmenis, paženklinę atmintinas vietas. Visų pirma, tai Kauno I forto memorialinis ansamblis fašizmo aukų atminimui (skulpt. A. Ambrežionas, dail. K. Morkūnas, archit. V. Vielius, G. Baravykas), memorialinis paminklas tarybiniam kariams Vilniaus karių kapinėse (J. Burneika, R. Dičiūz), Vladimiro Lenino paminklai Panevėžyje (G. Jokūbonis, J. Makariūnas), Druakininkuose (N. Petrulis, R. Šilinskas), paminklas pionierių stovyklos tragedijai įamžinti Palangoje (A. Vertulionė, V. Damauskis), Antano Vienuolio paminklas Anykščiųose (P. Aleksandravičius, V. Gabriūnas), Vinco Kapsuko paminklas Kapsuke (J. Našiša, H. Šmilda), Vytauto Putnos paminklas Molėtųose (G. Jokūbonis, V. Čekanauskas) ir kt. Daugiausia šios rūšies paminklų užregistruota Vilniuje, nes norėta papildyti spaudai rengiamą kultūros paminklų sąvado I tomą. Todėl sąrašas randame neseniai pastatytus paminklus Adomui Mickevičiui (G. Jokūbonis, V. Čekanauskas), Laurynui- Stučkai-Gucevičiui (V. Vildžiūnas, R. Dičiūz, A. Lukšas), F. Dzeržinskiui (P. Deltuva), dekoratyvines skulptūras "Metraštininkas" (V. Krutinis), "Trys mūzos", "Sutartinė" (S. Kuzma), antkapinius paminklus V. Mykolaičiui-Putinui (V. Vildžiūnas), J. ir M. Šlapeliams (A. Knielionas) Rasų kapinėse ir kt. Taip pat reikėtų atnaujinti ir įtraukti į sąrašą Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Palangos meniški dekoratyvinės skulptūros paminklai: R. Antinio (sūnaus) "Perkūnas" Kaune, D. Marulaitytės "Neringa", R. Midvilio "Žemė, nepalik mūsų", A. Boso "Šeima" Klaipėdoje, I. Garlos kompozitorių biustai Klaipėdos Filharmonijos salėje,

B. Zalonso "Svajonė", P. Mezūro "Paukščių Takas", R. Antinio "Didorius" Panevėžyje, A. Jonušausko "Žuvėdra", Z. Januškaitės "Saulutė" Palangoje, Z. Prancišytės "Žvejo dukros" Šventojoje, S. Kuzmos "Eglė ir žilvinas", "Žirgas, Sakalas" Šilutės rj. Juknaičių gyvenvietėje. Išaiškinti ir į sąrašą įtraukta dalis skulptūrinio palikimo. Tai J. Zikaro 1923 m. sukurta paminklas J. Basnavičiui Kaune, pagerėjusiai J. Mikėno dekoratyvinė skulptūra "Taika", jo 1934-1936 metų skulptūros "Barniukas su balandžiu", "Moters galvutė" (taip pat Kaune), V. Gilybo 1935 m. paminklas P. Vileišiui Pasvalyje, P. Rimšos XX a. pr. (1924 m.) medaliniai Kapsuko bažnyčioje.

Iš tapybos paminklų išskirtinos sienų tapybos kompozicijos. Naujesni tyrimai atskleidė unikalią XIV a. pab. freską buv. Vilniaus katedroje, XVI-XVIII a. freskų fragmentus buv. Barnardinių bažnyčioje, Rudininkų g. 13. Į sąrašą taip pat įrašytos buv. Katedros Valavičių koplyčios XVII-XIX a. sienų tapyba, Vilniaus universiteto jubiliejaus proga restauruotos XVIII a. freskos Didžiųjų kieme, veizduojančios aukštosios mokyklos globėjus. Restauruojant Kauno buv. Pažaislio bažnyčios interjerą, atidomęta nežinoma Mykolo Arkangelo Palonio XVII a. freska "Šv. Benediktas sutinka savo seserį šv. Scholastiką" (restauratorius K. Anušis). Vertingas yra P. Kelpoko kūrybinis palikimas - 1939 m. sienų dekoras Kretingos banko skyriuose: triptikas "Pramoninio Lietuvos kalno peizažas", "Žvejai", "Tytas". Dabartinei monumentalijai tapybai atstovauja K. Morkūno vitražas "Šventė" GTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo rūmuose Vilniuje, A. Knielionas, P. Repšis, V. Valius sienų tapyba Vilniaus universitete, S. Veiverytė, N. Daškova, A. Banytė freska "Mūsų kraštas" Žemės ūkio ekonomikos m/t instituto, I. Pocius dekoratyviniai vitražai Palangos Šv. Jurgio kalno paviljone, V. Švar-

lio vitražas "Tarybų Lietuva" Biržono kultūros namuose. Iš išsiskaitų vertingų mlobertinės tapybos paminklų paminėtinos Elvyro Mykolo Andriolio XIX a. pab. stacijos Kauno Arkikatedroje-bazilikoje, K.Bogušio 1875 m. stacijos Degučių bažnyčioje Šilutės rj., XVII-XIX a. paveiksiai, portretai Kaune, Druskininkuose, Kapsuke, įvairių rajonų kulto pastatuose: J.Janulio 1930 m. tapytas M.K.Čiurlionio portretas, K.Šimonio 1935 m. akvarelė šv. Mikalojaus bažnyčioje Kaune, XVII a. paveikslas "Marija su kūdikiu" Merkinės bažnyčioje, 1773 m. P.Šapelevičiaus paveikslas "Nazerotietis" Kvetkų bažnyčioje (Biržų rj.), fundatorės E.Butlerovos XVII a. portretas Kapsuke bažnyčioje ir kt.

Taikomosios dekreatyvinės dailės grupės paminklai labai įvairūs: tai ir interjero objektai, metalo, auksakalystės dirbiniai, audiniai. Unikalus yra 1980 m. ir 1984 m. restauruoti altoriai: XVIII a. altorius su skulptūriniais dekoru buv. Jono bažnyčioje Vilniuje, XVIII a. altorius buv. liuteronų bažnyčioje Kaune. Turtinga drožyba pasižymi XIX a. neogotikinė klausykla Arkikatedroje-bazilikoje, 1978 m. restauruoti XVIII a. suoliai buv. Jono bažnyčioje Vilniuje. Šiai paminklų rūšiai priklauso meniškai vargonų prospektai, atspindintys XVIII-XIX a. dekreatyvinės dailės stilius: baroką, klasicizmą, stilių imitaciją. Šių prospektų daugiausia užregistruota Vilniuje, be to, jų yra Akmenės, Prienų, Rokiškio, Trakų ir kt. rajonų bažnyčiose. Paminėtinos meniškų koklių XIX a. krosnys Pasvalio rj., Kalneliškų pr. mokykloje. Tai vietinė Gruzijų keramikos gamyklos palikimas. Labai vertingi ir naujai išsiskinti senieji įvairių meistrių varpai. Paminėtinas J.Dormano 1712 m. Sintautų varpas (Šakių rj.), 1675 m. varpas Verpių bažnyčiose (Ukmergės rj.), A.Hetcelio 1783 m. varpas Biržų rj. Lamokėlių kapinių vartuose,

N.Šmidichero 1837 m. varpas Tauragės rj. Sakalvės kapinių varpinėje. Puošniai, dekreatyvūs XVIII-XIX a. audiniai - liturginiai rūbai (arnotai, kapos), rasti Anykščių, Švenčionių, Trakų, Varėnos rajonų bažnyčiose. Paminėtinos Slėko juostos Trakų, XVIII a. auksas siūlais siuvinėtas suotas Varėnos rj. Nedingas bažnyčiose. Į sąrašą kaip auksakalystės dirbiniai pateko keletas XVII-XIX a. taurių, XIX a. žvakidės Šilutės rj. Degučių bažnyčioje. Tai žinomi Varėnos Fražė, Norbleno dirbtuvių gaminiai.

Beveik pusę sąrašo sudaro liaudies memorialiniai, mažosios architektūros ir skulptūros paminklai. Jų registracijai panaudota dailės ekspedicijų, dailėtyrininko A.Širmulio liaudies memorialinių paminklų katalogo bei kt. medžiaga. Į apskaitą pateko išsiskaitos XIX a. II p. - XX a. pr. liaudies meistrų drožinėtos koplytėlės, koplytstulpiai su skulptūromis, suinventorintos 1981-1984 metų dailės ekspedicijose po Lazdijų, Skuodo, Šakių, Šiaulių, Šilalės, Šilutės, Tauragės rajonus. Į apskaitą palmti ir labai reti memorialiniai paminklai - granitiniai koplytėlės, koplytstulpio, kryžiaus formos antkapiai, sukurti talentingų meistrų XIX a. pab. Paminėtinas Jokūbo 1868 metų koplytstulpis Plungės rj. Lebrdžių, J.Misevičiaus 1863 m. koplytstulpis Raseinių rj. Nemakščių, B.Norvaišos 1879-1886 metų antkapiniai paminklai Reistrių Šilalės rj., Pajūriškių ir Vainoto Šilutės rj. kapinėse. Dabertinių liaudies meistrų darbus reprezentuoja I.Uškurnio 1968 m. sukurtas granitinis antkapinis paminklas Kukutėliuose Ignalinos rj., S.Karėnauško 1975-1977 metais išdrožti antkapiniai paminklai Adutiškyje Švenčionių rj. ir V.Žilėvičiaus 1983 m. išskaptas S.Riubos antkapinis paminklas Beržoro Plungės rj. kapinėse.

Tikslinant dailės paminklų sąrašą, iš jo išbraukti dailės paminklai, perduoti į muziejus, kai kurie sunykę liaudies mažosios architektūros paminklai: iš viso 25 respublikinės ir 74 vietinės reikėmės objektai. Iš vis nuo 1976 metų iš sąrašų išbraukti 477 paminklai: į muziejus perduota 256, sunyko, prarado paminklinę vertę 149, nerasti vietoje, klaidingai įrašyti į sąrašą - 72.

Paminklų apskaitos darbas tęsiamas. Vykdamas LTSR KM 1986 m. lapkričio 26 d. nurodymą apie kultūros paminklų sąvado leidimą, toliau kaupiama medžiaga apie vertingus tarybinio laikotarpio monumentaliuosius, vaizduojamuosius ir taikomojo dekoratyvinius dailės kūrinius. Naujai išaiškinti, turintys išliekamąją vertę paminklai užima reikšmingą vietą dailės palikimo, suteiks papildomos medžiagos kultūros istorijai. Valstybinė jų apskaita ir apsauga padės išsaugoti šiuos paminklus atelčiai.

Iš liaudies mažosios architektūros paminklų
apsaugos istorijos

Audra Arulienė

Aleksandras Indriulaitis

Vertingą dailės palikimo dalį sudaro liaudies mažosios architektūros paminklai, kurių šiuo metu saugoma virš 1000. Tai gilių tradicijų, daugiausia iš XIX a. išlikę liaudies meno kūriniai: koplytėlės, koplytstulpiai, stogastulpiai ir su jais susijusi skulptūra, tapyba, metalo plastika. 1971 m. sudarius šių paminklų sąrašus, iš karto teko rūpintis jų apsauga. Nuo 1950 m. registruojamų paminklų būklė buvo labai nevienoda: dauguma sunykusių, vieni globojami, kiti apleisti, įvairiai pasiskirstę, priklausantys privižiems asmenims arba vietinams valdžios organams. 1972 m. sausio 25 d. LTSR kultūros ministerijos kolegija priėmė nutarimą, kuriuo buvo numatoma liaudies mažosios architektūros ir skulptūros paminklus saugoti diferencijuotai: kas įmanoma - išsaugoti vietoje, o dalį paminklų perkelti į muziejų saugyklas, paminklus remontuoti, restauruoti, inventorinti. 1973 m. lapkričio 26 d. Mokslinėje metodinėje taryboje buvo sudarytas vietoje saugomų paminklų sąrašas, apimantis 41 poziciją. Į šį sąrašą pateko paminkliniai ansambilai Akmenės rj. Sablėauskų k., Kretingos rj. Genčių k., Mažeikių rj. Urinų k., Radviliškio rj. Nirtaidių k. Taip pat paminklai Mažeikių rj. Pikelių k., Panevėžio rj. Reguvos mst., Ibutonių k., Tauragės rj. Priekantų k., Telšių rj. Tryškių mst., Zarasų rj. Selako mst. ir kt. Šie paminkliniai buvo įtraukti į pirmąsias restauruotinių paminklų sąrašą, dalis jų buvo restauruoti.